

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРИЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 1

Серія
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ
1894–1907

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2002

ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Видано за підтримки Президента України
на замовлення Державного комітету інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України
за Національною програмою випуску
суспільно необхідних видань*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Редколегія тому 1:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, д-р іст. наук, професор, чл.-кор. НАН України)
Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, канд. іст. наук)
Ольга ТОДІЙЧУК (канд. іст. наук)

Пояснення слів, мовна редакція текстів М.Грушевського – Олександр РИБАЛКО
Переклад з російської статей зі збірника
«Освобождение России и украинский вопрос» – Іван СВАРНИК
Переклад висловів з латинської, грецької,
польської, німецької, французької – Мирослав ТРОФИМУК

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-224-4 (т.1)

© Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, 2002
© Видавництво «Світ», дизайн
та художнє оформлення, 2002

БЕЗГЛУЗДА НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА РОСІЇ

Читаючи польські та російські дневники, відноситься враження, як коли би в сю так важку для Росії хвилю комітет міністрів, всякі збори і комісії та дневники всіляких мастей — від консервативних до революційних — не мали пильнішої справи, як обдумувати способи, як би можна зацитькати поляків, що поділились тепер на дві армії, з котрих одна воює о права польського народу революцією і кровавим терором, а друга, випираючись першою, до тої самої цілі старається дійти спокійним і лояльним способом. *Modus vivendi* з Польщею є нині в Росії наче єдиним гаслом і проблемою. Тим-то майже нема днини, що би не приносила полякам якихсь поважніших уступок або бодай заповіді уступок.

І так, прим., т.зв. толеранційний указ, хоч, здавалось би, для католицьких поляків не має жадного значіння, все ж таки видає їм на жертву Підлясся, той віддавна дуже ласий шматок руської землі; а віддає їм його тим, що дозвіл переходу з православ'я на унію мусить уважатися ілюзоричним вже з тої причини, що в Росії унії нема, отже таким чином мусить підляських русинів, противних, як відомо, православ'ю, загнати до польського католицизму і в дальших наслідниках — до Польщі.

Вчорашні телеграми принесли знов вість про нові уступки для поляків і литвинів в дев'яти західних губерніях. Між іншим допускається наука язика польського і литовського до шкіл початкових і середніх там, де поляки і литвини мають більшість населення.

А що ж робиться для 27 мільйонів українського народу? Правда, що справа знесення всяких обмежень свободи українського слова виринула досить вчасно. Та се мінімум уступок, о котре в культурній державі ніколи не повинно було бути навіть найменшого сумніву, обставлено зараз дивезними услів'ями, як опініями Академії наук, Київського і Харківського університету і київського генерал-губернатора. Отже й ті опінії вже готові, випали вони всі прихильно, а опінія Академії наук навіть немилосердно побиває дотеперішню систему (і мимоходом кажучи, в порох розбиває теорії галицьких москвофілів та їх хлібодавців); а справа застрягла так, що ані слуху ані диху о ній; поки що стануло на дуже проблематичнім дозволі Св[ятого] Письма в українській мові.

Де ж глядати причин такого нерівномірного поведіння компетентних російських кругів? Певно, що причин найшлось би більше; але в сю хвилю, безперечно, найбільшу вагу має те, що в Польщі воює революція і терор, котрі в іншій часі викликали би насильне давлення при помочі війська, а тепер задля браку війська не так легко можуть бути здавлені. На Україні ж, крім хліборобських страйків, котрі декотрим русиноїдним польським

газетам подобається звати гайдамаччиною, хоч в поважніших дневниках самі польські дописувателі з теренів розрухів виразно говорять про страйки і зазначають спокійне поведіння страйкарів — крім одних мазурів в Городку, — отже, крім спокійних, впрочім, страйків, на Україні все спокійно благоденствує, як би за найліпших часів. На здавлення страйків вистане сотня козаків на цілий уїзд, а українські інтелігенти можуть собі тим часом писати адреси і меморіали, від котрих ані цареві, ані нікому в Росії ні один волос не посивіє.

Дивна лиш одна річ: уступки дістають, як бачимо, і литвини. Та й то не аж відтепер, бо російське правительство вже віддавна попирає литовський національний рух, дозволяє видавати книжки і часописи по-литовськи; у Вільні виходить навіть дневник "*Vilians Žinios*" ("Віленські відомості"). Образок литовсько-польських відносин, дуже, впрочім, подібних до галицьких русько-польських, дасть нам виїмок з тих "Віленських відомостей": "Приятелі наші стараються одурити нас солодкими, але хитрими словами. Здавалось би, що на цілім світі не мають литвини більших приятелів, як поляки. Але, на їх нещастя, ніхто, мабуть, з нас не буде їм вірити. Небагато найдеться таких нерозумних литвинів, щоби всупереч досвідів іще вірити їх брехням. П'ять століть польського панування нанесло литвинам незчисленні кривди. Спольщена шляхта і духовенство відцуралась рідної мови, зате накинули нам польську мову і зневажили навіть ім'я литовське, доказуючи, що литвини то лише *gente Lithuani, natione Poloni*. Селяни, задивляючися на двори і попівства, почали звати свій край Польщею, а себе самих поляками та, поневіряючи рідну мову, говорили по-польськи" і т.д.

Отже, справді може бути дивним, відки російському правительству зібралось на таку справедливість, щоби заопікуватися таким пролетарієм між народами, як литвини. І не можна відказати слушності польським голосам, що ся опіка зродилась лише з засади "*divide et impera*", чи то, ліпше кажучи, що Росія висуває Литву против агресивності Польщі.

Коли ж російське правительство не годно здобутися на культурніші мотиви, то для чого ж з тих самих мотивів, з яких попускає литвинам, не зглянеться також і на Україну? Чи, може, тут менше небезпеченство? Адже само вже Підлясся повинно було Росію давно поучити, як поляки уміють використати свою свободу на шкоду русинів. Чи спольщення України менше небезпечне для Росії, ніж утримання її при своїй народності?

Олександр Кониський. 18(30)/VIII.1836 — 29/XI(11/XII).1900

Вперше надруковано у книзі: Хроніка українсько-руського НТШ у Львові. — 1901. — Вип. 1. — Ч. 5. — С. 21–29. Підпис: М.Г.

В справі “Академічного дому”

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1902. — Т. XX. — С. 176–178. Підпис: М.Грушевський.

250 літ

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1904. — Т. XXV. — Кн. IV. — С. 1–6. Підпис: Мих. Грушевський.

Ruthenische revue (*нім.*) — Руський огляд (назва періодичного органу)
 pacta conventa (*лат.*) — специфічна форма угоди між володарем (королем) та підданими (переважно елітарним шляхетським станом), явище так зв. шляхетської демократії. При виборах короля шляхтою Речі Посполитої між ним і виборцями укладалися на термін його правління певні угоди, які повинні були правно регулювати їхні стосунки. Угода pacta conventa вважається попередником конституції

status quo [*aute*] (*лат.*) — ранішого, попереднього стану

[дальший] modus vivendi (*лат.*) — modus vivendi перекладається як “спосіб життя, життєвий стиль, уклад життя”; тут ідеться про міжнародні стосунки на перспективу

[звести до] minimum (*лат.*) — якомога зменшити

Що зробити з “Академічним фондом”?

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1902. — Т. XX. — С. 51–54. Підпис: М.Грушевський.

Гуцульська вистава

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1904. — Т. XXVII. — С. 49–51. Підпис: М.Грушевський.

clou (*фр.*) — цвяшок

Українсько-руські наукові курси

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1904. — Т. XXVII. — С. 102–113. Підпис: М.Грушевський.

ad hoc (*лат.*) — для цього

Ancien regime (*фр.*) — старий режим

Безглузда національна політика Росії

Вперше надруковано в газеті: Діло. — 1905. — Ч. 100. — С. 2.

modus vivendi (*лат.*) — тут: стосунки, принципи міжнародного співжиття

gente Lithuani, natione Poloni (лат.) — походженням литвин, а за національністю — поляк. Специфічна формула, якою намагалися обґрунтувати існування “політичної польської нації”.

divide et impera (лат.) — поділяй і володарюй — один із основоположних принципів політики Римської імперії; тут: натяк на імперсько-шовіністичну політику

Що ж далі? (В справі руських гімназій)

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1905. — Т. XXIX. — Кн. I. — С. 1–5. Підпис: М.Грушевський.

ad oculos (лат.) — наочно

Wasserruthen (нім.) — досл.: несправжній українець: людина без національних переконань; тут: обиватель

in abstracto (лат.) — тут: взагалі

В справі руських шкіл і руського театру

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1905. — Т. XXIX. — Кн. III. — С. 211–220. Підпис: М.Грушевський.

[увага до аргументації] contra (лат.) — [увага до доказів] опонента

[се] condicio sine qua non (лат.) [чоловіка, що] — [це] необхідна риса [людини, яка]

per nefas (лат.) — протизаконно

ad calendas graecas (лат.) — (досл.: до грецьких календ) невідомо доки, на невизначений термін

Меморіал Петербурзької академії в справі свободи української мови в Росії

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1905. — Т. XXX. — Кн. V. — С. 160–163. Підпис: М.Грушевський.

Не даймося!

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1905. — Т. XXXI. — Кн. VII. — С. 90–92. Підпис: М.Грушевський. У фонді М.Грушевського в ЦДІА України в м.Києві зберігається коректа статті з власноручними правками автора (Ф. 1235. — Оп. 1. — Спр. 175. — Арк. 56).

nieumienienia porzawnie się wyrażać po polsku (пол.) — невміння граматично і стилістично правильно висловитися по-польськи

z konieczności (пол.) — з необхідності

do gnoju na zagrodę (пол.) — досл.: до гною, крутити хвости свиням; перен.: тобто не брати участі у вирішенні політичних питань

u wielmożnego pana (пол.) — у вельможного пана

[польське] fatum (лат.) — [польська] зла доля

pracy organicznej (пол.) — природної праці, властивої [для них] праці

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ	5
ВІД ВИДАВНИЦТВА	12
<i>Павло Сохань</i> . ТВОРЧА СПАДЩИНА М.С.ГРУШЕВСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ	14
<i>Ігор Гирич</i> . ПОЛІТИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	47
Розділ I. ІСТОРІОСОФСЬКІ СТАТТІ	63
Вступний виклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівським університеті 30 вересня 1894 р.	65
Звичайна схема "руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства	75
Спірні питання староруської етнографії	83
Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи	100
Розділ II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ І КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СТАТТІ	109
Українсько-руське літературне відродження в історичнім розвії українсько-руського народу	111
Як мене спроваджено до Львова (Лист до хв[альної] редакції "Діла") ---	117
Нова "пря" про українсько-руську книжну мову	123
Листи з-над Полтви:	129
<i>Лист перший</i>	129
<i>Лист другий</i>	142
<i>Лист третій</i>	161
Наукове товариство імені Шевченка	188
Улиця Шевченка у Львові	202
Друга руська артистична вистава у Львові	204
На порозі століття (Присвячено перемиській українсько-руській громаді) 208	
Лист проф. Грушевського до декана Твардовського	217
В справі музею при Науковім товаристві ім. Шевченка	220
Друга вистава образів Ів[ана] Труша	223
Олександр Кониський. 18(30)/VIII 1836–29/XI (11/XII) 1900 ---	227
В справі "Академічного дому"	234
250 літ	236

Що зробити з "Академічним фондом"?	241
Гуцульська вистава	244
Українсько-руські наукові курси	246
Безглузда національна політика Росії	256
Що ж далі? (В справі руських гімназій)	258
В справі руських шкіл і руського театру	262
Меморіал Петербурзької академії в справі свободи української мови в Росії	270
Не даймося!	274
Академічний дім	277
Українські кафедри	279
Ювілей Вол[одимира] Антоновича	281
До наших читачів в Галичині	282
З біжучої хвилі	284

Розділ III. ЗБІРНИК СТАТЕЙ "З БІЖУЧОЇ ХВИЛІ. СТАТТІ

Й ЗАМІТКИ НА ТЕМИ ДНЯ 1905–1906 років"	289
[Передмова]	291
Українство і питання дня в Росії	293
Конституційне питання і українство в Росії	301
На руїнах	313
Дорогою віків	321
Перші кроки	323
"Самоотвержение малороссиян"	329
Польсько-українські мотиви	335
Новий кордон	344
У українських послів російської Думи	348
З Державної Думи. З вражінь і помічень	353
Дума і національне питання	359
Аграрне питання	364
Після Думи	369
Перша річниця російської конституції	373
Галичина і Україна	376

Розділ IV. ЗБІРНИК СТАТЕЙ "ВИЗВОЛЕННЯ РОСІЇ

І УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ"	383
Передмова	385
Проти течії	389
"Наступного дня"	393
Рух політичної і суспільної української думки в XIX столітті	397
Єдність чи розпад [Росії]?	405
Національне питання й автономія	413
Про зрілість і незрілість	421

Наші вимоги -----	425
Фрази і факти -----	429
Рівною мірою -----	434
На злобу дня -----	436
Неймовірно -----	438
Ганебній пам'яті!.. -----	441
Український П'ємонт -----	444
Питання дня (Аграрні перспективи) -----	448
Національні моменти в аграрному питанні -----	453
Кінець гетто! -----	456
Справа українських катедр і наші наукові потреби -----	458
Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна) -----	485
Розбурхане муравлисько -----	528
За український маслак (В справі Холмщини) -----	536
КОМЕНТАРІ -----	545
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ -----	574
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК -----	580